

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA PRIMERJALNO KNJIŽEVNOST IN LITERARNO
TEORIJU
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

URŠKA ROZMAN

Pripovedna struktura romana *To noč sem jo videl*,
avtorja
Draga Jančarja

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA PRIMERJALNO KNJIŽEVNOST IN LITERARNO
TEORIJU
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

URŠKA ROZMAN

Pripovedna struktura romana *To noč sem jo videl*,
avtorja
Draga Jančarja

Diplomsko delo

Mentor: red. prof. dr. Tomo Virk
Somentorica: doc. dr. Alenka Žbogar

Dvopredmetni univerzitetni
program prve stopnje
Primerjalna književnost in
literarna teorija;
Dvopredmetni univerzitetni
študijski program prve stopnje
Slovenistika

Ljubljana, 2012

Izvleček

Drago Jančar je leta 2010 izdal roman o »/.../ nekaj letih življenja in skrivnostnem izginotju Veronike Zarnik, mlade ženske iz ljubljanske meščanske družbe, ki jo je vase potegnil vrtinec nemirne zgodovine.« Snov zanj je avtor dobil v članku Marije Cvetek *Spomini na Strmol, Vilma Mlakar, roj. Urh-nekdanja strmolska sobarica. To noč sem jo videl* je zgodovinski, vojni in ljubezenski roman, sestavljen iz petih pripovedi, v katerih je Veronika odsotna. Pripovedna struktura, ki spominja na japonsko kratko zgodbo in film *Rašomon* (1950, režija A. Kurosawa), je v Sloveniji še dokaj nepoznana, a zaradi postopnega razkrivanja osrednje zgodbe skozi pet poglavij s petimi protagonisti toliko bolj zanimiva. Roman ima v večjem delu analitično zgradbo, saj gre večinoma za spominjanje dogodkov iz časa prihoda nemškega okupatorja na slovensko ozemlje leta 1941. Osrednji dogodek je partizanski napad na Podgorsko graščino 8. januarja 1944. Pripovedovalci skušajo razjasniti skrivnostno izginotje gospodarjev gradu, Veronike in Lea Zarnik. Roman ima resnično ozadje, takšna usoda je namreč doletela Rada in Ksenijo Hribar na gradu Strmol. Tako kot Ksenija je v romanu predstavljena Veronika kot radoživa soproga in ljubimka ter humana gospodarica. Njen soprog in uspešni podjetnik je zavoľjo poslov na gradu pogosto gostil poslovne partnerje, med njimi pa so se znašle tudi osebe, ki so pri okoliških prebivalcih in partizanih na zakonca Zarnik vrgli sum sodelovanja z okupatorjem. Ideja romana je neusmiljenost spopadov različnih ideologij, ki pod sabo pokopljejo nedolžne ljudi, ki so »*hoteli samo živeti*«. V romanu prevladujejo zgodovinski motivi, najbolj očiten je motiv nemškega okupatorja na slovenskem ozemlju leta 1941. V pripovedi Steva Radovanovića pa je v ospredju ljubezenski motiv dveh socialno neenakopravnih partnerjev. V *To noč sem jo videl* je Jančar vpeljal tri osrednje teme: zgodovinsko, ljubezensko in bivanjsko. Avtor je zavrnil izbiro avktorialnega pripovedovalca in namesto njega določil pet personalnih, ki izhajajo iz svojega vedenja in znanja o dogodkih. V Josipini zaradi njene odsotnosti s kraja dogajanja na usodni večer in izgube hčerke prepoznamo nezanesljivega razlagalca in nezanesljivega poročevalca.

Ključne besede: *To noč sem jo videl*, rašomonska struktura, občutek krivde, nemški okupator, nezanesljivi pripovedovalec.

Abstract

In 2010, Drago Jančar published his novel about »a few years of life and mysterious disappearance of Veronika Zarnik, a young woman from Ljubljana bourgeois society, who was dragged into a swirl of antsy history«. As far as the topic is concerned, the author was inspired by Marija Cvetek's article *Spomini na Strmol, Vilma Mlakar, roj. Urh-nekdanja strmolska sobarica*. *To noč sem jo videl* is a historical, war and love novel that is comprised of five narrations, in which Veronika is absent. The narration structure that reminds us of Japanese short story and film *Rašomon* is still quite unfamiliar to the Slovenian audience, but we can definitely describe it as interesting, especially because of the gradual revelation of the main story throughout five chapters displaying five protagonists. Analytic structure prevails the whole novel, as the story revolves mainly around the reminiscences of events that took place in 1941, when the German occupying forces came to the Slovenian territory. The Partisan attack on Podgorska graščina that occurs on January 8, 1944, represents the central event of the novel. The narrators try to clear up the mysterious disappearance of Veronika and Leo Zarnik, the lords of the manor. The novel is based on a true story – it depicts the destiny of Rado and Ksenija Hribar who lived in the Strmol castle. Both Ksenija and Veronika are portrayed as joyous wives and mistresses as well as humane landowners. Veronika's husband was a successful businessman who often hosted his business partners in the castle. There But some persons the local inhabitants and Partisans found suspicious – they suspected the Zarnik couple of cooperating with the German occupying forces. The main idea of the novel is the ruthlessness of the clashes of different ideologies that kill some people "who only wanted to live". In the novel, the historical motifs predominate; the most obvious motif is the one with the German occupying forces being present in the Slovenian territory in 1941, whereas in Steve Radovanović's story the emphasis is put on the love motif of two socially unequal lovers. There are three main themes in Jančar's novel *To noč sem jo videl*, e.g. historical, love and existential theme. Jančar consciously decided to choose five first-person narrators who all derive from their personal knowledge.

Keywords: *To noč sem jo videl*, rašomon structure, sense of guilt, German occupying forces, the unreliable narrator

Kazalo

Uvod	6
1. O avtorju	7
2. Obnova romana	8
3. O romanu <i>To noč sem jo videl</i>	14
4. Snov romana.....	15
5. Oznaka oseb.....	18
5.1 Veronika Zarnik	18
5.2 Leo Zarnik	19
5.3 Josipina	20
5.4 Stevan Radovanović	20
5.5 dr. Horst Hubmayer	21
5.6 Joži	21
5.7 Jeranek.....	22
6. Pripovedna struktura romana.....	23
6.1 Rašomonska struktura	23
6.1.1 Akutagawa Ryunosuke: <i>Rašomon</i>	23
6.1.2 Rašomonska pripovedna struktura v <i>To noč sem jo videl</i>	24
7. Idejno-sporočilna analiza	25
7.1 Ideja	25
7.2 Sporočilo	25
8. Motivno-tematska analiza	26
8.1 Motivi v romanu	26
8.2 Tema	28
9. Tip pripovedovalcev	29
9.1 Tipologija pripovedovalca po Janku Kosu	29
9.2 Tipologije nezanesljivega pripovedovalca	30
10. Zaključek.....	33
11. Viri in literatura.....	34
Izjava o avtorstvu in soglasje	35

Uvod

V svojem diplomskem delu bom predstavila in analizirala Jančarjev roman *To noč sem jo videl*, nagrajen s kresnikom, leta 2011. Izšel je leta 2010, pri založbi Modrijan. K pisanju o njem me je pritegnila zlasti tema o drugi svetovni vojni, predstavljena s stališča vsakdanjih ljudi, ki so se znašli v mehanizmu zgodovine. Posebnost romana je način pripovedovanja, ki bralcu osrednjo zgodbo razkriva skozi pripovedi petih ljudi, povezanih z glavno junakinjo Veroniko Zarnik. Zgodba pripoveduje o ljubezni do življenja in nasilni smrti.

Namen diplomskega dela je idejno-sporočilno in motivno-tematsko analizirati izbrano delo, predstaviti v slovenskem prostoru še ne tako znano t. i. *rašomonsko pripovedno strukturo* ter s pomočjo dveh tipologij pripovedovalcev (Kos, 2001 in Harlamov, 2010) določiti tipe pripovedovalcev, ki nastopajo v romanu. Označila bom tudi glavne literarne osebe v zgodbi. Za t. i. rašomonsko zgodbo je namreč značilno, da o dogodku pripovedujejo različne osebe iz različnih perspektiv. Bralec pa mora po branju presoditi, katero videnje dogodka se zdi najbolj prepričljivo.

V zaključku bom podala svoja spoznanja in ugotovitve o romanu *To noč sem jo videl*. Do njih sem prišla z uporabo naslednjih raziskovalnih metod:

- metoda analize
- deskriptivna metoda
- metoda primerjave med teorijo in prakso
- metoda interpretacije

1. O avtorju

Drago Jančar se je rodil 13. aprila 1948 v Mariboru. Tam se je šolal v gimnaziji in Višji pravni šoli. Med študijem je nekaj časa urejal študentski list *Katedra*. Pri časniku *Večer* in tedniku *7 dni* je delal kot novinar. Obtožen je bil širjenja sovražne propagande, ki naj bi jo zagrešil s knjigo Branka Rozmana v *Rogu ležimo pobiti*. Izpuščen je bil po treh mesecih. Istega leta je bil poslan na vojaško služenje v Srbijo. Po odsluženju se je posvetil samo še pisateljevanju in tako ga danes poznamo kot avtorja z obširnim opusom. Ker pa pisanje ne zadošča za preživetje, se je ponovno zaposlil pri časniku *Večer* in kmalu dal tudi odpoved. Leta 1978 se je preselil v Ljubljano. Aktivno je sodeloval pri ustanovitvi *Nove revije*, sprejel je tudi ponudbo dela urednika in tajnika založbe *Slovenska matica*. Tu je zaposlen še danes. Med leti 1987—91 je predsedoval slovenskemu Pen-u in hkrati veliko prispeval k slovenski osamosvojitvi. Leta 1995 so ga na SAZU proglasili za izrednega člana.

Jančarjev opus zajema pripovedno prozo, dramatiko in esejistiko. Njegovo pisanje vsebuje značilnosti modernistične pripovedne tehnike, v osemdesetih letih uspešno nadgrajene s postmodernističnimi elementi. Največkrat se dotakne bivanjskih vprašanj človeka, ujetega v zgodovino in lastno zaznamovanost. Za predstavitev človekove usode v objektivnem svetu pogosto uporablja zgodovinsko tematiko. V njegovih delih so pogosto obravnavana vprašanja izobrazbe in tujstva. Po letu 1990 se je Drago Jančar usmeril bolj k pisanju o problemih, ki so lahko usodni za življenje posameznika.

Njegova esejistika zaobjema sodobna politična, kulturna in družbena vprašanja. Zanima ga tudi vloga intelektualcev v sodobnem svetu. (www.drustvo-dsp.si/si/pisatelji/211/detail.html)

Jančar je najpogosteje prevajani slovenski pisatelj, med drugim v angleščino, francoščino, nemščino, ruščino, italijanščino, španščino, hrvaščino, ukrajinščino, madžarščino ... Zelo pogosto nastopa z literarnimi branji in predava v kulturnih centrih sveta.

Za svoje pisateljevanje je prejel številne nagrade, npr:

- nagrado Prešernovega sklada 1979,
- Prešernovo nagrado za življenjsko delo 1993,
- trikrat nagrado kresnik, nazadnje leta 2011 za roman *To noč sem jo videl*,
- trikrat Rožančevo nagrado,
- štirikrat Grumovo nagrado,
- evropsko nagrado za kratko prozo Augsburg 1994,
- Herderjevo nagrado 2003
(ovitek knjige 2011)

Njegova najbolj znana dela:

- *Galjot* 1978
- *Severni sij* 1984
- *Smrt pri Mariji Snežni* 1985
- *Veliki briljantni valček* 1985
- *Zvenenje v glavi* 1998
- *To noč sem jo videl* 2010

2. Obnova romana

Zgodbo sestavlja pet pripovedi oseb iz življenja glavne junakinje Veronike Zarnik. Njegovo zgodbo uvaja poved: »*To noč sem jo videl, kakor da bi bila živa.*« (Jančar 2011: 7) Skozi pripovedi spoznamo junakinjo v grobem z dveh vidikov: kot življenjsko partnerico in gospodarico gradu Podgorje. Kot partnerico nam jo prvi predstavi srbski oficir in konjenik Stevan Radovanović. Spoznala sta se leta 1937 kot učitelj in učenka jahanja. Zaradi želje po učenju jahanja ji je mož Leo Zarnik preko prijatelja majorja Ilića najel Steva kot učitelja jahanja. Med učenjem sta se močno zblížala, kar pa je seveda zmotilo Lea. Preko vez je zato poskrbel, da so Steva premestili v oddaljeno vasico Vranje. Veroniko je ta vest potrla, zato je sklenila pobegniti z njim in tam zaživeti novo življenje. V novi okolici se kot ženska, vajena udobja, ni preveč dobro znašla, Stevo pa je bil čez dneve službeno odsoten. Začela sta se prerekati in

sčasoma je začela pogrešati nekdanje razkošno življenje. Kljub oddaljenosti je ves čas ostala povezana z nekdanjim soprogom Leom. Ponovno je poskrbel za prekomando in tako sta s Stevom leta 1938 prišla v Maribor. Veronika je ponovno vzcvetela in uživala življenje, njun odnos pa se je dokončno skrhal. Nekega dne ju je v Mariboru obiskala njena mama Josipina, ki je sicer živela skupaj z zakoncema Zarnik na podgorski graščini. Veronika ji je potožila o odnosu s Stevom in sklenila je, da se vrne na Podgorsko, kamor je sodila. Pozimi je nepričakovano preko pisma zapustila Steva in se vrnila v objem Lea Zarnika. Njen odhod je Steva potrl in za krajši čas je odšel na obisk v svoj rojstni kraj Valjevo, vendar se je kmalu vrnil v Maribor ter sklenil živeti dalje. Ob Veronikini vrnitvi domov so zakonca ponovno, a zgolj simbolično, poročili in zvezali z verigo, da ju nihče več ne bi ločil. Bližala se je vojna, z njo pa se je v zraku čutila napetost in razdvojenost ljudstva.

Pripoved nadaljuje Veronikina mama Josipina, ki je polna dvomov in si zastavlja vprašanja, ki ji lajšajo bolečino. Je ostarela in bolna, nima pravega stika s stvarnim svetom. Vojna ji je vzela tako otroka kot premoženje. Med drugim se je spraševala, če ne bi bilo bolje, da bi Veronika ostala s Stevom in bi tako vsaj vedela, kje se nahaja njena že dalj časa pogrešana hči. Josipina se ne more oprati občutka krivde, da je prispevala k izginotju hčere s tem, ko je Leu pomagala s prepričevanjem Veronike v vrnitev domov. Vse to se je pletlo po njeni glavi med pogovorom s sliko pokojnega moža Petra, Veronikinega očeta. Josipinina pripoved je sestavljena iz spominov iz preteklosti in časa po vojni, ko so jo z gradu preselili v majhno ljubljansko stanovanje. Tam je vsakodnevno skozi okno v mimoidočih iskala Veronikin obraz. Občasno je k njej prišel Leov brat Filip. Čeprav je on poznal resnico o izginotju zakoncev Zarnik, je Jospini lagal, da bi ji prihranil trpljenje. Začela se je spominjati prelomnega večera, ko je na graščino 8. januarja 1944 prišla množica neznanih ljudi. Ta večer jo je v sanjah preganjal vsako noč. Zaradi poškodbe ob padcu je Josipina težko hodila in večino dni preživljala v svoji sobi v nadstropju, ločena od dogajanja v spodnjih prostorih. O dogodku ve le, kar ji je povedala gospodinja Joži. Grajski uslužbenci ji prikrivajo resnico v zvezi s hčerko in njenim možem. Joži ji je tako rekla, da se spodaj odvija burna zabava. Zjutraj pa ji je povedala, da sta Veronika in Leo odšla z njimi, neznano kam. Po letu dvomov se je zatekla v ugibanje vseh lokacij, kjer bi se lahko nahajala živa in zdrava. Ob obisku v

Ljubljani je Filip napisal pismo dr. Horstu, ki je bil redni obiskovalec gradu. V pismu je poizvedoval o izginotju Veronike in Lea. Odgovora na pismo ni bilo. Josipina je še leta v glavi premlevala odnos zakoncev Zarnik, Veronikino ljubezen do Steva in njen pobeg ter ljubezenska pisma, ki so na Podgorsko prihajala pisana v cirilici. Nekega dne pa je skozi okno v množici ljudi opazila znan obraz. S pregledom starih fotografij je v njem prepoznala delavca Jeranka, ki je na gradu pogosto pomagal. To pa ji je ponovno vlilo nekaj upanja.

Pripoved nemškega zdravnika Horsta Hubmayerja se odvija dve leti po njegovem zadnjem srečanju z Zarnikovima. V nabiralniku je našel pismo, v katerem je njemu popolnoma neznani moški Franc Gorisek spraševal po zakoncih Zarnik. Pismo je v njemu vzbudilo stare spomine, ki bi jih po vojni izkušnji najraje pozabil. Na podlagi datuma, napisanega v pismu je sklepal, da je pismo prišlo iz Slovenije in da se za imenom najverjetneje skrivajo njuni sorodniki. Slabo vest mu je vzbudil na koncu dopisani odstavek, v katerem ga je pisec neposredno nagovoril, da je morda pripomogel k njunemu izginotju. Zavoljo pisma, ki je terjalo odgovore o izginotju, se je zdravnik spomnil njegovega prihoda v Slovenijo in prve poti na graščino. V vojski si je poškodoval nogo in bil poslan na Kranjsko, kjer je skupaj s še nekaj zdravniki delal v bolnici. Tam je spoznal tudi Veroniko, ki je v času njegovega dežurstva pripeljala Pepco na pregled skupaj z mladim možem Jerankom. Takoj je pritegnila njegovo pozornost, saj je bilo za tisti čas za žensko zelo nenavadno, da je znala voziti avtomobil in celo letalo. Kmalu po spoznanju je bil povabljen na obisk na Podgorsko, kjer je spoznal tudi ostalo njeno družbo in družino. Sam se je zavedal, da za ugled zakoncev ne bo dobro, če se bosta pojavljala v družbi zdravnika v nemški uniformi. Toda Veronika in Leo se na to nista ozirala. Na poti na grad je Horst spoznal Veroniko kot sočutno osebo. Kaj hitro je ugotovil, da se na gradu radi zadržujejo podjetniki in okoliški umetniki, župani in njihove žene ter nemški oficirji z ženami. Leta 1942 je v ambulantno prejel Leov klic. Prosil ga je za pomoč pri reševanju Jeranka iz zapora, ker je bil osumljen sodelovanja s partizani. Ta prošnja je v njem sprožila veliko dvomov, saj se je zavedal, da je v primeru laganja v korist njemu komaj poznanega Jeranka ogroženo njegovo lastno življenje. Vsi dvomi pa so izpuhteli ob Veronikinem prosečem pogledu. Šele ob koncu vojne je ugotovil, da je jamčil za krivo osebo. Ponovno branje pisma ga je razjezilo in tako ga je raztrgal ter zavrzel. Slaba

vest mu ni dala miru, prevzemati ga je začel občutek dolžnosti, pozanimati se in raziskati skrivnost. V nekdanji njegovi in Veronikini ter Leovi družbi je začel iskati potencialnega izdajalca. Spomnil se je jesenskega večera, ko se je na grad odpravil, ker je pogrešal Veronikino družbo. Ob obisku je opazil gručo ljudi, ki se je ob njegovem nenapovedanem prihodu hitro razšla. Začel je sumiti Lea, da je na skrivaj povezan s partizani iz gozda. Kljub vsemu kar je Horst videl, je sklenil, da je za njegovo varnost bolje, da se pretvarja za nevedneža. Med razmišljanjem o tem dogodku je ponovno sklenil, da na pismo ne bo odgovoril, ker bi s tem le odprl stare rane. Navsezadnje je za krivca nesrečnega konca spoznal kar Lea, saj je zavljo uspešnega poslovanja žrtvoval zasebno življenje in pahnil sebe in Veroniko v nevarnost. Ugotovil je, da je Veronikina smrt krivica, saj nikoli ni spoznal osebe, ki bi bila od vojnega dogajanja in politike bolj oddaljena kot ona. V vojski jo je pritegnila le konjenica, ki pa je bila jabolko spora med Veroniko in Horstom. Ponovno ju je zbližalo šele skupno branje odrezka iz časopisa, v katerem je vojni dopisnik Oswald Zunkner želel bralcem podati realno sliko vojne. To mu ni uspelo, po prebranem pa je Horst povedal še svojo plat zgodbe. V njej je modro povedal, da so se vojaki na obeh straneh le borili za lastno preživetje. Šele takrat je z Veroniko ponovno vzpostavil prvotni odnos. Istega večera sta se skupaj odpravila k ribniku na posestvu. Tam ju je opazil Jeranek in videno je v njem vzbudilo ljubosumje ter željo po maščevanju. Dve leti po Horstovem zadnjem srečanju zakoncev je velikokrat v zraku začutil prisotnost njenega duha. Zaradi vseh doumevanj, kaj naj bi se zgodilo usodnega večera, je dokončno sklenil pustiti preteklost za seboj in sežgal pismo.

Za razliko od predhodnih pripovedovalcev se zdi pripoved gospodinje Joži bolj zanesljiva, saj je bila prisotna ob odhodu njenih gospodarjev z gradu. Joži je poštena in zvesta uslužbenka na gradu. Njena pripoved je živa, osebno prizadeta, neposredna: okrog deset neznanih oseb je januarja 1944 zvečer prišlo na Podgorsko. Postavili so stražo in služabnikom takoj ukazali, naj ostanejo v kuhinji in naj bodo popolnoma tiho. Gostje so odšli v zgornje prostore in pobrali vse vrednejše stvari. Joži je v glavi začela sestavljati načrte, kako bi lahko rešila nastalo situacijo, a je kmalu ugotovila, da je sama nemočna. Pri vhodu na dvorišče je zunaj opazila njej poznane Jeranka, ki jo je nagnal nazaj noter. Zmedena je začela braniti Veroniko in Lea ter kmalu opazila Jerankovo nehvaležnost za vse, kar sta gospodarja storila

zanj. Jeranek namreč ni vedel, da ga je gospodarica rešila iz zapora, pozabil je na ves zaslužek na posestvu in Veronikino pomoč pri zdravljenju Pepce. Joži ni mogla dojeti, da graščino napadajo partizani, katerim je Leo v gozd poslal celo tiskarski stroj. Spomnila se je na gospo Josipino, ki je medtem bila v sobi v zgornjem nadstropju. Zbala se je zanjo in hitro stekla gor. Želela jo je pomiriti, medtem pa je v sobo vstopila tudi mlada partizanka, ki je prišla iskat Joži. Z njo je Veronika želela še zadnjič govoriti. Odpeljala jo je v jedilnico, kjer sta sedela oba gospodarja. Veronika jo je prosila, naj lepo poskrbi za njeno mamo. Opazila je, da sta oba pripravljena na odhod. Ko je opazila iztrgano telefonsko žico, se je zavedla v kako težki situaciji so se vsi skupaj znašli. Po odhodu se je vrnila nazaj k mami Josipini. Rekla ji je, da se spodaj odvija divja zabava. Vseeno pa se je nehote izdala s svojim nenehnim pogledovanjem skozi okno. Takrat se je Joži spomnila, da je Jeranek sumil sodelovanje med Zarnikovima in nemškimi oficirji. Kot utemeljitev ji je zaupal, da je Veroniko nekega zgodnjega jutra videl v družbi dr. Horsta. Hkrati je posumil v Veronikino nezvestobo gospodarju. Tisti čas Joži Jeranka še ni povezovala s partizani. Medtem je v spomine zaplavala tudi gospa Jospina in tudi kmalu zaspala. Zjutraj je Joži začela poizvedovati, kam so ju odpeljali. Vlogo sela je prevzel drvar, ki je v graščino prinesel novico, da naj bi ju po zasliševanju v lovski koči usmrtili. Po odhodu gospodarjev je življenje na posestvu upadalo. Delavci zaradi nerednega plačevanja niso želeli več prihajati, ostale so le Joži, kuharica Fani in Josipina. Leto dni po izginotju še vedno ni bilo nobenih novic. Kljub vsemu je posijal žarek upanja, saj se je začelo govoriti o koncu vojne. Joži je tako odšla nazaj k svojim staršem, gospo Josipino pa so preselili v stanovanje v Mostah v Ljubljani. Na vsake toliko časa se je še odpravila na obisk h gospe. Podgorska graščina pa še zmeraj stoji, preurejena v muzej.

Zadnji pripovedovalec je zdaj že ostareli partizan Jeranek, ki je na posestvo pogosto prišel pomagat pri delu. Zaradi vpletenosti v izginotje zakoncev Zarnik predstavlja verjetno najbolj negativen lik v celotnem romanu. Na začetku svoje zgodbe se je spominjal Janka Kralja, njegovega soborca med vojno. Na njegov pogreb so se mu prikradli spomini na zakonca v usodni noči leta 1944. Jeranku se je skozi življenje spremenil pogled na takratno akcijo v podgorskih gozdovih. Na njo je začel gledati kot na mladostniško neumnost, ki so jo nedolžni ljudje morali plačati z življenjem. Kot

mladince so jih starejši in zrelejši partizani ves čas preganjali. Tako so v želji po dokazovanju napravili marsikatero neumnost, ki je ljudem napravila več škode kot koristi. Po pogrebu se je skupaj z ostalimi še živečimi partizani odpravil na kozarec vina, kjer pa so le stežka začeli pogovor. Vedeli so, da je tisto, kar jih je takrat združilo bilo nepotrebno škodovanje gospodarjema. Jeranek je zdaj ostal sam, žena Pepca mu je umrla že pred desetimi leti. Zdelo se mu je, da so se vse stvari spremenile. Le vlak, ki vozi delavce iz Ljubljane in Kranja ostaja enak. Spomnil ga je na Veroniko in kako jo je spoznal med vožnjo z motorjem in kako je bil ljubosumen na Janka, ki mu je namenila več pozornosti. Takrat je bil do nje še zaščitniški. Pod Jankovim vplivom je začel nanjo gledati kot na spolno privlačen objekt. Medtem ko ga je Pepca privlačila bolj na osebni ravni, je pri Veroniki občudoval njeno telesnost in sproščenost. Njegov odnos do nje pa se je spremenil po tem, ko jo je skupaj z dr. Horstom zagledal ob ribniku in jo je začel obtoževati nezvestobe gospodarju. Kar naenkrat je pri Veroniki opazil stvari, ki ga motijo. Ena izmed njih je bil občutek, da ga je imela za sebi umsko neenakopravnega sogovornika. Poleti 1942 je njegovo dekle Pepca zbolelo. Veronika ju je skupaj z Jerankom odpeljala v bolnišnico. Kmalu po tem se je zdelo, da se bodo stvari umirile, a že je izbruhnila vojna in tako porušila mirno življenje. Novembra se je znašel v kranjskem zaporu, kamor so ga odvedli zaradi suma sodelovanja s partizani. Po treh dneh je bil po zaslugi Veronike in dr. Horsta izpuščen. Sam seveda tega ni vedel. Začel je spreminjati odnos do obiskov posestva. Zdaj je tam izrabil vsako priložnost za vohunjenje. Sklenil se je pridružiti partizanom v gozdu. Nekega večera ga je doma obiskal Janko, oblečen v uniformo in nosil je kapo z rdečo zvezdo. Pozval ga je, naj njemu in partizanom vneta poroča o dogajanju na gradu. Tako je postal vohun, ki je lovil izdajalce. Spoznal je, da *»ovaduh je in za zmeraj ostane največja baraba«*. (Jančar 2011: 153) Vse poizvedbe je moral sporočati partizanki, ki je kmalu prišla po zaupne podatke. Toda poti nazaj ni bilo več. Januarja 1944 so sprožili akcijo na Zarnikovi graščini z namenom presekati zvezo med domačimi izdajalci in okupatorsko centralo ter razkrinkati mrežo ovaduhov. Tam so mu predstavili nov pogled na njegova gospodarja: Leo v njegovih očeh ni bil več vzoren človek, ampak izkoriščevalec delavcev in okupatorski agent. Namenili so se opravičiti tudi rekvizicijo. Ob vsem tem dogajanju je Jeranek začel obžalovati, da je sprožil vse to. Akcija je trajala celo noč. Začelo ga je skrbeti za Veroniko in Lea. Ko je med odhajajočimi partizani zagledal tudi zakonca Zarnik, ga je stisnilo pri srcu. Vedel je, da se to ne bo dobro končalo. Grozljivost prizora je še

dodatno podprlo veselo petje iz gradu. Pela je Veronikina mama, ki ni vedela, kaj se dogaja v spodnjem nadstropju. To petje je Jeranku ostalo v spominu celo življenje. Spomnil se je, da je gospo Josipino zadnjič videl v Ljubljani, kako je zrla čez okno in opazovala mimoidoče. Skupaj s preostalimi partizani so se povzpeli proti lovski koči, kjer so Veroniko in Lea zasliševali. Lea so okrutno pretepali, Veroniko je najhuje šele čakalo. S pogledom je iskala rešitev v Jerankovih očeh, a je bil nemočen. Pobegnil je daleč stran, saj ni želel poslušati, kaj se dogaja z njegovo gospodarico znotraj koče. Z Jankom se je zaradi nje ponovno zapletel v pretep, saj ni mogel prenašati dejstva, da so z njo grdo ravnali in da si tega ni zaslužila. Na koncu tudi on ni vedel, kaj se je zgodilo z njima. Povedali so mu, da je Leo podlegel udarcem med zaslišanjem, Veroniko pa je doletela še bolj okrutna smrt. Po mnogo letih je Jeranka še zmeraj pogosto preganjala njena podoba, za katero se zdi, da bo živela večno. Akcijo pa so skupaj z ostalimi takrat navzočimi partizani želeli opravičiti z mladostniško neumnostjo.

3. O romanu *To noč sem jo videl*

Drago Jančar je roman napisal leta 2010, po prebranem članku Marije Cvetek *Spomini na Strmol. Vilma Mlakar, roj. Urh- nekdanja strmolska sobarica*. Vznemirjen je sklenil napisati pripoved o *»/.../ nekaj letih življenja in skrivnostnem izginotju Veronike Zarnik, mlade ženske iz ljubljanske meščanske družbe, ki jo je vase potegnil vrtinec nemirne zgodovine.«* (ovitek knjige 2011) Avtorjeve spremembe v dogajanju so zelo majhne, dosledno pa je spremenil imena oseb. Jančar je v intervjuju na Besednici v Celju povedal, da je, ker se v vseh zgodbah skriva vsaj kanček resnice, za posvetilo zapisal citat H. C. Andersena: *»... naše izmišljene zgodbe, narejene iz resničnosti...«*. Roman je sestavljen iz petih pripovedi, v katerih Veronika ne nastopi. (www.youtube.com) *To noč sem jo videl* je zgodovinski, vojni in ljubezenski roman, ki so ga kritiki ob izidu zaradi Veronikine odsotnosti primerjali s Smoletovo *Antigono*. Gre za fragmentarno pripoved, saj šele skozi branje uspemo razbrati osrednjo zgodbo, ki jo bralcu predstavijo z različnih zornih kotov raznoliki pripovedovalci. (Korbun 2011: 27) Vsem petim pa je skupna ljubezen do Veronike in izhodiščni časovni okvir (predvojno obdobje). Roman ima večinoma analitično

zgradbo, saj gre pretežno za spominjanje dogodkov iz časa prihoda nemškega okupatorja na slovensko ozemlje leta 1941. Osrednji dogodek romana je napad na Podgorsko graščino, kjer sta gospodarja pogosto gostila poslovne partnerje, umetnike in prijatelje. Te spomine pa prekinja sedanost: Stevovo ujetništvo v Palmanovi 1945, Josipinino čakanje na hčerino vrnitev, Horstova vrnitev v Nemčijo k družini, Jožina in Jerankova ostarelost.

Posamezna poglavja romana lahko razdelimo v shemo dramskega trikotnika:

1. zasnova: ljubezenski trikotnik Stevo, Veronika, Leo
2. zaplet: Josipinina in Horstova pripoved
3. vrh: Jožina pripoved o napadu 44
4. razplet: Jerankovo razkritje ozadja
5. razsnova: odmevnost napada in grozljive govorice o koncu zakoncev (Korbun 2011: 48—49)

V delu ni pokazal zanimanja za zmagovalce in poražence, ampak za »zgodovino vsakdanjega življenja.« (Virk 11)

4. Snov romana

Pred pisanjem romana se je Jančar z resničnim dogajanjem na Gorenjskem seznanil med prebiranjem zgodovinske dokumentacije. Za osnutek zgodbe pa je uporabil že omenjeni članek iz zgodovinske *Kronike*, avtorice Marije Cvetek. V tem članku nekdanja strmolška sobarica Vilma Mlakar pripoveduje o gospodarjih in življenju na gradu Strmol.

Lastnika gradu Strmol sta bila podjetnik in tovarnar Rado Hribar ter njegova žena Ksenija Hribar. Z njima je v graščini živela še Ksenijina mama Amalija Gorup pl. Savinjska. Med njimi je vladal spoštljiv odnos. Prav takšna pa sta bila gospodarja tudi do služinčadi.

Industrialec in strmolski graščak Rado Hribar (1901—1944)

Kot delodajalec je bil »ljubezniv, miren, eleganten, a preprost človek. Bil je velik estet, rad je imel umetnost in naravo. Rad se je odpravil na lov in ribarjenje. Imel je svoje letalo, pilotirala sta tudi njegova dva brata Peter in Svetozar.« (Cvetek 240) Bil je srčni bolnik. Poleg tovarne Šumi je imel v lasti še rudnik v Srbiji. Zaradi uspešnega poslovanja je užival velik družbeni ugled. Hribar je zelo podpiral slovenske umetnike in tako kot mecen skrbel za pianista Ivana Noča, ki je s svojim igranjem popestril veliko večerov na gradu ter slikarja Božidarja Jakca. Veliko denarja je podaril v dobrodelne namene in cerkvi. Njegovo radodarnost pa so med vojno začeli izkoriščati in ga izsiljevali za denar. Med vojno je partizane zalagal s hrano, obleko, orožjem in denarjem. Pomagal jim je tudi pridobiti tiskarno. Bil je pobudnik, naj na ozemlju pri Krvavcu zgradijo letališče.

Marija Xenia Hribar, roj. Gorup pl. Slavinjska (1905—1944)

V tistem času je zavoľjo svoje osebnosti in urejenega videza veljala za popolno žensko. Imela je svetle lase, visoko in vitko postavo ter čeden obraz. Pozitivna energija, ki jo je oddajala, je vedno privabljala ljudi v njeno družbo. Družbenemu položaju primerno je veliko dala na intelektualno razgledanost, vendar nikoli ni bila vzvišena. Rodila se je na Reki, zavednima Slovencema. Ded Josip je bil takrat najbogatejši Slovenec, a kljub temu skromen, kar se je preneslo tudi na vnukinjo. Ksenjin oče Milan je bil uspešen in cenjen trgovec ter tovarnar. Ksenija je vozila avto in kot ljubiteljica letenja postala tudi prva Jugoslovanka s pilotskim izpitom. Izobrazbo je pridobivala v Ljubljani in Berlinu, kjer je najverjetneje študirala jezike. Nekoč je v Berlinu humanitarno delovala kot voznica rešilnega avtomobila, s katerim je prevažala pomoči potrebne paciente. Posebno ljubezen je gojila do živali, med katerimi najbolj izstopajo konji in krokodil, s katerim se je sprehajala po Ljubljani. Da bi se ustrezno naučila jahati, ji je soproǒ Rado priskrbel učitelja jahanja, srbskega oficirja Glišića. Po številnih tečajih jahanja se je med njima rodila ljubezen, zato je Rado poskrbel, da so oficirja premestili v Črno goro. Ksenija se je podala za Glišićem. Tam sta se tudi poročila, sicer nezakonito, saj je bila uradno še vedno poročena z Radom Hribarjem. Kljub skromnemu življenju je bila z njim srečna. Za preživetje je v Črni gori redila tudi zajce in kokoši. Ko so oficirja Glišića premestili v

Maribor, je Ksenija pobegnila nazaj na grad Strmol in začela življenje na novo. Oficir je ni mogel pozabiti, zato ji je vestno pošiljal ljubezenska pisma. Ob vrnitvi domov sta z Radom Hribarjem sklenila obnoviti poročno zvezo na simbolični ravni in tako so ju zvezali z verigo.

Amalija (Lia) Gorup pl. Savinjska (1871—1948)

S hčerko Ksenijo sta si bili značajsko in vizualno zelo podobni. Bili sta medsebojno zelo povezani. Da je bila rodbina Gorup zelo šolana, dokazuje podatek, da je Amalija na Dunaju doštudirala glasbo. Tam je spoznala tudi nesojenega izvoljenca, ki pa s svojim premoženjem ni bil primeren soprog zanjo. Zato se je morala poročiti s svojim bratrancem Milanom, ki pa ji ni prinesel osebne sreče. Njeno življenje ni bilo srečno. Izgubila je sina, umrla ji je tudi hčerka Nora. Po vojni je vsak dan utopično pričakovala vrnitev Ksenije in Rada. Tolažila se je z mislijo, da so ju rešili prijatelji in zdaj živita v Angliji. Nazadnje so jo z gradu preselili v Ljubljano, kjer je imela majhno stanovanje.

Obiski na gradu

Na gradu Strmol so zakonca Hribar obiskovali predvsem Radovi sorodniki, lovski tovariši, prijatelji in znanci. Med vojno pa tudi nepovabljeni gostje: predstavniki nemške oblasti na slovenskem in partizani. Redna gosta sta bila tudi ljubljanski župan Ivan Hribar in družinski zdravnik dr. Otto Haus, ki je zaradi svoje vojaške zaposlitve na grad prihajal v vojaški uniformi. Pri gorenjskih okupatorskih oblastnikih sta vzbudila veliko pozornosti zaradi večkratnih obiskov dr. Ostena iz Berlina, ki je v Rajhu postal minister.

Aretacija in likvidacija zakoncev Hribar

3. januarja 1944 je ob sedmih zvečer na grad prispelo okoli deset partizanov. Zaradi sodelovanja z njimi se Rado Hribar ni bal, da bi mu utegnili kaj storiti. Partizani in partizanka so se porazgubili po graščini ter pričeli nabirati stvari. Iskali so nakit, a

neuspešno. Gospa Ksenija je prišla v kuhinjo in prosila Vilmo, naj lepo skrbi za njeno mamo. Skupaj z gospodom Hribarjem in konjerejcem so jo gnali proti Štefanji Gori, kjer so konjerejca izpustili. Govorice pravijo, da zakoncev na Štefanji gori še niso ubili. Likvidatorji naj bi pripadali Kokršskemu odredu, razširile pa so se tudi vesti o krvnikih in posiljevalcih gospe Ksenije. Zaradi nepojasnenosti dogodka dolgo časa nihče ni verjel, da sta zakonca Hribar že pokojna. V to ni mogla verjeti tudi Ksenijina mama Amalija, ki ju je vztrajno čakala tudi v ljubljanskem stanovanju, kamor so jo kasneje preselili.

O koncu zakoncev Hribar je napisanih veliko poročil, v večini nastalih iz pričevanj prebivalcev okoliških vasi in oseb, ki so bile tako in drugače povezane z gospodarjema.

5. Oznaka oseb

5.1 Veronika Zarnik

V Stevovi pripovedi spoznamo svetlolaso Veroniko visoke postave kot nekoliko nepredvidljivo osebo, ki potrebuje veliko svobode. Skozi jahalni tečaj se prične odražati njena naklonjenost vsem živalim, tudi aligatorjem. Odločitev, da bo udomačila aligatorja, kaže na njeno ekscentričnost in nenehno željo po izstopanju. V vojnem času se počuti kot tujka, ujetnica. Od sveta v katerem je živela in kjer je glavno vlogo igrala politika, nasilje in orožje, se je poskušala distancirati. Smrt je videla že med vojno. Spoznanje, da je življenje minljivo, jo je strašilo. V vojnem obdobju je predstavljala mirno oazo, prisposodbo upanja ter svobode in pozitivnega razmišljanja. Svoje življenje je jemala kot igro. Rada živi na robu nevarnosti, težko se prilagodi novim pravilom življenjskega prostora. »*Saj to sem jaz, /.../ ženska posebne sorte.*« (Jančar 2011: 40) Za materialne stvari ji ni mar, kljub temu pa udobje jemlje kot samoumevno. Zato tudi ni vzdržala v preprosti vasi Vranje. Skozi njen odnos s Stevom se pokaže kot oseba, ki za dobro počutje v novi družbi potrebuje čas, da lahko razvije zaupanje. Je polna nasprotij, hitro menja razpoloženje. Po smrti njen

duh obiskuje osebe, ki so bile povezane z njo. »V njej je bilo nekaj, zaradi česar so jo imeli radi /.../.« (Jančar 2011: 29) Z materjo sta si bili zelo blizu, zaupala ji je tudi, da se v novem, preprostejšem okolju ne počuti dobro, temveč utesnjeno. Vseeno je nekaj časa vztrajala tam zaradi svoje trme. V dožemanju sveta Veronika spominja na otroka, ki radovedno zre v okolico, ne pozna strahu ter se ne ozira na mnenje drugih. V predvojnem in vojnem času velja za emancipirano žensko, ki se je naučila tudi voziti avtomobil in pilotirati. Moškim je že v predvojnem času predstavljala konkurenco in enakovredno nasprotnico. Svoje znanje je velikokrat uporabila v dobrodelne namene. Do služinčadi nikoli ni bila vzvišena. »Za vsakega je našla prijazno besedo.« (Jančar 2011: 144) V očeh Jeranka je prikazana kot oseba, ki se pretvarja in je nezvesta. On pa je tudi edini pripovedovalec, ki je Veroniko slikal v negativni luči.

Je »športna, inteligentna, lepa, neubranljivo zapeljiva in nekoliko spogledljiva. Je prava femme fatale. Skrbi za zdravo športno in omikano kulturno življenje. Čeprav je središče knjige, ves čas visi v zraku kot neka prikazen.« (Virk 10)

»Njena naivnost in nedorečenost ter površnost jo v spletu zgodovinskih in osebnih okoliščin pripeljejo v bližino nasilja. S svojim svobodomiselnim vedenjem privlači moške okrog sebe in zavist podložnikov.« (Leiler 9)

5.2 Leo Zarnik

Veronikin mož in podjetnik prav tako ne stopi pred bralca neposredno. Kot mož, ki uspešno vodi tovarno v Ljubljani in rudnik v Srbiji, se zaveda svojega vpliva in ga s pridom tudi izkorišča. »Bil je suh, visok, imel je svetle lase, gladko počesane, bil je brezhibno oblečen. /.../ Elegantni gospod v beli obleki in belih čevljih /.../. « (Jančar 2011: 12—13) Njegova prijaznost se na trenutke zazdi zlagana. Za razliko od Veronike njemu materialne dobrine veliko pomenijo, zaveda se njihove moči. Ločuje ju tudi njegova zadržanost in predanost delu. Vpliven je bil tudi vojaških vrstah, zavedal se je, da v vojnem času ni dobro imeti sovražnikov. Prijateljeval je tako s

partizani kot z gestapovci, To pa je zakonca Zarnik na koncu tudi stalo življenja. V očeh partizanov je izkoriščevalec delavcev in okupatorski agent. Do žensk je bil spoštljiv in nežen. »*Bil je sposoben človek, znal je s posli in denarjem, a bil je dober.*« (Jančar 2011: 121)

5.3 Josipina

Veronikina mama je po nesrečnem padcu dneve večinoma preživljala v svoji sobi, v zgornjem nadstropju graščine. Izmed vseh pripovedovalcev najmanj ve o dogajanju na gradu, ve pa veliko povedati o svoji preteklosti, ki jo ves čas obuja s pomočjo obledelih fotografij. Ob obisku Veronike in Steva v Mariboru je s pripovedovanjem o Leu uspela prepričati hči, naj se vrne na Gorenjsko, kjer je Leo kupil Podgorsko graščino. Po izginotju pa se Josipina v svoji pripovedi z občutkom krivde za izginotje hčerke sprašuje, če ne bi bilo bolje, da bi Veroniko pustila v objemu Steva. Tako bi vsaj vedela kje se nahaja. Tolažbo išče v vsakodnevnih pogovorih s fotografijo pokojnega soproga Petra. Njena edina povezava s hčerko in njenim možem Leom po selitvi v Ljubljano ostaja Leov brat Filip, ki jo pogosto obiskuje v njenem majhnem stanovanju. Zaradi Josipinine starosti jo je pred dvomi z lažmi branila in ji vlivala upanje o še vedno živi hčerki gospodinja Joži. Leta po odhodu z graščine jo še zmeraj ponoči prebujajo more, v katerih podoživlja napad na graščino. Za njo pomemben element iz njene mladosti je *La mula de Parenzo*, pesem o »bjondi«, ki jo zmeraj spravi v dobro voljo. »*Oči so ji sijale in takrat sem vedela, da ji je močno pri srcu neki čas, ki ga več ni, da se rada vrača v lepe spomine, med podobe ljudi, ki jih ni več blizu ali jih sploh ni več.*« je dejala služabnica Joži. (Jančar 2011: 120)

5.4 Stevan Radovanović

» */.../ major, komandant konjeniškega eskadrona prve brigade, tisti nekdanji kapetan Dravske divizije, ki ga je v Mariboru zapustila žena /.../*« (Jančar 2011: 9) Na stara leta se že osiveli Stevo spominja leta, ki ga je preživel z Veroniko. Ti spomini mu v temačni sedanosti predstavljajo lepše čase in ugotovil je, da je bilo njegovo življenje brez nje prazno. Ko ga je nenadoma zapustila, so ga obdala številna vprašanja, na katera pa nikoli ni dobil odgovora. Leta pozneje je skušal z njo navezati stik preko

pisem, ki pa so prav tako ostala neodgovorjena. Veronikin odhod ga za nekaj časa pasivizira, a sčasoma sklone živet dalje. Ob vseh vojnih izkušnjah je prišel do spoznanja, da preteklost in boleči spomini najlažje minejo s pomočjo vsakdanjih opravkov, s katerimi si zapolnimo dan. Na svoj vojaški poklic je izjemno ponosen. Izredno je skrben do konjev. Za svoj največji zločin priznava umor konja Vranca, njegovega edinega pravega zaupnika. Pogosti nočni obiski Veronikine prikazni ga obdajajo s slutnjo njene smrti. V pripovedi nenehno skače iz spominov nazaj v sedanost in obratno. Njegov način pripovedovanja je najbolj dinamičen od vseh. Vojsko bralcu predstavi tudi v temni luči, saj naj bi ljudi nenehno obdajala slutnja in strah pred smrtjo. V njegovem pripovedovanju lahko razberemo odpor do komunizma in Tita. Ob trenutkih Stevove jeze nas avtor zasuje s kletvicami.

5.5 dr. Horst Hubmayer

Nemškega vojaškega zdravnika nazaj v vojni čas popelje pismo, ki poizveduje o izginotju Veronike in Lea. V njem se sproži razmišljanje, kaj se je v resnici zgodilo z njegovima prijateljema Zarnik. Tisto obdobje, ki si ga je najbolj želel potlačiti v sebi, je v njem naselilo nenehen strah pred smrtjo in grozeče podobe umirajočih ljudi okoli njega. Vojna izkušnja mu je vzela optimizem, preplavile so ga temačne misli. Nenehno se sprašuje, če je morda ravno on vzbudil pozornost in sprožil smrt prijateljev. Ker pismo Horsta prosi za odgovor, je razdvojen: odgovoriti in ponovno odpreti stare rane ali ne odgovoriti in pustiti preteklost za sabo. V pripovedi izpostavi sporočilo in idejo romana, da so se tudi vojaki na obeh straneh samo borili za lastno preživetje. Skozi življenjsko usodo njemu drage Veronike je prišel do spoznanja, da je med vojno človekovo življenje postalo podcenjeno. Tudi njega ponoči preganja Veronikina prisotnost v prostoru.

5.6 Joži

Pripoved grajske gospodinje bralcu poda najbolj realno sliko dogajanja na usodni večer januarja leta 1944. Tudi njo muči nepojasnjeno izginotje njej dragih gospodarjev Zarnik. V glavi nenehno premleva, kako bi lahko preprečila tak razplet napada. Poleg služabnice je gospodarici Veroniki in njeni mami Josipini predstavljala

tudi zaupnico in pomočnico, kasneje celo skrbnico Josipine. Ko je Veronika spoznala, da bo morala zapustiti mamo, jo je zaupala Joži. V želji prihraniti Josipini trpljenje, je sklenila pustiti jo v nevednosti. V svojo pripoved vplete osebno zgodbo, kar deluje kot spozaba, saj se hitro vrne nazaj k prvotni pripovedi. Med ljudmi, ki so jo obkrožali je bila priljubljena, predvsem pa se je dokazovala s svojo delavnostjo in poštenostjo.

5.7 Jeranek

Zadnji pripovedovalec je ostareli partizan in občasni delavec na graščini Jeranek. Zaradi dobrega zaslužka je pogosto zahajal na grad, kjer je spoznal Veroniko in Lea. Dogodek, ki ga popelje nazaj v leto 1944 je pogreb kolega partizana Janka, s katerim sta sodelovala med napadom na graščino. Skozi odraščanje je spoznal, da je bil napad napaka in jo obžaluje. *»Tista akcija na Podgorskem, /.../ tam smo ga mogoče malo polomili.«* (Jančar 2011: 139) Kljub temu, da je pravzaprav on krivec za nastalo situacijo, pa krivdo nenehno prevrača na starejše kolege. *»Mladi smo bili, /.../ preganjali so nas kot zveri.«* (Jančar 2011: 139) Vojno dogajanje je tudi na njem pustilo velik pečat, med drugim je izgubil sposobnost zaupanja. Oblasti so se mu zamerile. Janko je bil njegov najboljši prijatelj, ki mu je na usodni dan tudi rešil življenje. Bil je eden redkih, ki po njegovem mnenju ni podcenjeval njegovih umskih sposobnosti. Motilo ga je Jankovo prostaško govorjenje o Veroniki, zato se je Jeranek do nje izkazal kot zelo zaščitniški, kar pa se je sčasoma sprevrglo v ljubosumje in doseglo vrhunec med pridružitvijo partizanom. Kot najbolj grozovito vojno izkušnjo je v pripovedi izpostavil aretacijo v kranjskem gestapovskem zaporu, od koder ga je rešila ravno Veronika. Ker si je narobe predstavljal pogoste obiske nemškega zdravnika Horsta, je sprožil val uničenja, ki je pod sabo pokopal zakonca Zarnik in uničil življenja mnogim. Po mnogih letih se ponovno pojavi v Ljubljani, kjer ga med množico ljudi opazi Josipina. Tako kot Steva in Horsta tudi njega ponoči obiskuje Veronikina podoba, ki ga opominja na njegovo nepremišljeno mladost. *»/.../ razumeti je treba, da smo bili mladi in nori od nenehnih bojev /.../«* (Jančar 2011: 189)

6. Pripovedna struktura romana

To noč sem jo videl je roman, razdeljen na pet poglavij, od katerih ima vsako svojega protagonista. Protagonist prvega je Srb Stevo, ki v vojaškem taborišču obuja spomine in se s pomočjo retrospektive vrača nazaj v predvojno življenje, ko je spoznal Veroniko in z njo preživel burno leto. Njegova pripoved je za razliko od ostalih osredotočena na Veronikin odnos do ljubezni in življenja, medtem ko v pripovedih ki sledijo, spoznamo glavno junakinjo v vlogi skrbne hčerke, radožive soproge in humane gospodarice.

Ostali štirje pripovedovalci pa vsak v svojem poglavju po svoje opisujejo dogajanje na graščini Podgorsko in predvsem usodni večer za zakonca Zarnik, januarja 1944. Pomembno je, da so vse te perspektive le posredne, saj perspektive glavne junakinje in njenega moža ne spoznamo.

6.1 Rašomonska struktura

6.1.1 Akutagawa Ryunosuke: *Rašomon*

V slovenski leksiki beseda *Rašomon* še ni tako poznana, morda le v izpeljavi ***rašomonijada***, ki pomeni *razčiščevanje situacije, v kateri vsakdo vali krivdo na druge in kjer ni referenčne točke, ki bi omogočala pot do objektivne sodbe*. Kritiki in analitiki so pomen besede povezali z definicijo, da gre za *pripoved o izgubljeni resnici*. Kljub temu pa se vsi nastopajoči trudijo iz kontradiktornih izjav vpletenih izluščiti resnico. Rašomonijado oz. rašomonsko pripovedno strukturo je uvedel Akutagawa Ryunosuke v kratkih zgodbah. Ena izmed njih nosi naslov *V hosti*, ki je kasneje režiserju Kurosawi služila kot predloga za film *Rašomon* (1950). V zgodbi je opazna avtorjeva značilna osredotočenost na tuje izkušnje. Osrednji dogodek v zgodbi je drvarjevo odkritje trupla, zaradi mnogih manjkajočih podatkov pa je odkritje dolgo časa nepojasnjeno. Kurosawa je zgodbo v filmu nadgradil z dodanim prizorom, ki prikazuje umor kot so ga videli glavni protagonisti: zakonski par in razbojnik. Njihove pripovedi si nasprotujejo, na koncu pa se izkaže, da je v svojo korist lagal tudi drvar.

Ker ga njegova zadnja izpoved prikaže v slabi luči, ji gledalci lažje verjamemo. Kurosawa je s tem filmskim likom vzpostavil referenčni okvir pripovedovalca, ki je v svoji šibkosti zanesljiv. (Gradišnik 1963: 5—10)

6.1.2 Rašomonska pripovedna struktura v *To noč sem jo videl*

Že pred pisanjem si je avtor zadal nalogo, da »junakom pusti pripovedovati, bralcem pa dovoli, da se jih pripoved dotakne«, jih pretrese. (Leiler 9)

Pripovedovanje iz perspektive večih literarnih oseb daje vpogled v dogajanje skozi različne zorne kote, ki nam jih posredujejo osebe, vpletene v zgodbo. S pomočjo *rašomonske strukture* se je Jančarju uspelo izogniti razsodbi o dogajanju in tako je lahko ostal nepristranski. Dovolil je, da »stvar spregovori sama.« (Virk 11) Tako kot v zgodbi *V hosti* in filmu *Rašomon* tudi v Jančarjevem romanu posamezni protagonisti valijo krivdo drug na drugega. Razlika je le v tem, da so pripovedovalci v *To noč sem jo videl* tudi sami obremenjeni z občutkom krivde. Stevo obžaluje svojo agresivnost v trenutkih, ko je Veronika najbolj potrebovala nežnosti, Josipina si očita vztrajno prepričevanje, naj se hčerka vrne k Leu, dr. Horst najprej za izginotje krivi sebe v nemški uniformi, kasneje pa krivdo preloži na Lea, ki je zavaljo poslovnega življenja žrtvoval zasebno življenje. Joži prav tako na začetku krivi sebe, ker se med napadom ni uspela domisliti rešitve za nastalo situacijo, ko pa v enem izmed partizanov prepozna Jeranka, okrivi njega. Jeranek se zaveda, da je napad sprožil on sam, kljub temu pa na koncu krivdo zvrne na mladost in nepremišljenost ter na starejše partizane, ki so nad mlajšimi kolegi izvajali pritisk. Kdo je v resnici kriv, pa tako ostaja neznano. Roman in film *Rašomon* povezuje tudi Jančarjeva izbira Jeranka kot zadnjega protagonista. Prav tako kot drvar se je tudi on v svoji izpovedi prikazal v slabi luči in tako dosegel pri bralcu občutek verodostojnosti.

7. Idejno-sporočilna analiza

7.1 Ideja

O ideji v literarnem delu govorimo, kadar v temah prevladujejo idejno-racionalne sestavine ali *miselne prvine* (*»vse, kar nas v literarnem delu spominja na abstraktne ideje, misli, duhovna stanja /.../, kar si v realni stvarnosti lahko mislimo samo v obliki abstraktno-nenazornih pojmov in idej.«* Kos 2001: 75) in se medsebojno povezujejo v jasnih ter logičnih razmerjih. Lahko je v delu izražena jasno in neposredno, lahko pa je vpletena v literarno delo in jo razberemo šele z abstrahiranjem. (Kos 2001: 82)

V zgodbi, kjer so sicer v ospredju navadni ljudje, ki ne odločajo o usodi sveta, je prikazan spopad dveh ideologij dvajsetega stoletja: nacizem in komunizem. Ideja romana je tako opozorilo o rušilni moči ideoloških spopadov. V njih je namreč večina žrtev takšnih, ki so le vpeti v mehanizem zgodovine, sami pa nimajo moči in vpliva, da bi lahko spremenili svet. (Korbun 2011: 85)

7.2 Sporočilo

V romanu *To noč sem jo videl* sporočilo vidim v pripovedi nemškega vojnega zdravnika Horsta, ki pravi: *»Živimo v času, ko se spoštujejo samo ljudje, živi ali mrtvi, ki so se bili pripravljeni boriti, celo žrtvovati za skupne ideje. Nihče ne ceni ljudi, ki so hoteli samo živeti.«* (Jančar 2011: 108) Posledic vojne ne nosijo samo vojaki, ampak tudi ljudje, ki so se proti svoji volji znašli v vihnem obdobju

Med vojno in po vojni ni nikogar zanimalo, kaj se je dogajalo z *»ljudmi, ki so hoteli samo živeti«*. V vojni vihri se tudi njim ni uspelo izogniti *»višji sili, ki temu hotenju postavi nepremostljivo zapreko«*. (Virk 11) V vlogi glavne protagonistke se tako pojavi usoda, ki poskrbi, da ob njej človek propade. Posameznik, ki želi *»samo živeti«*, se skupaj z usodo, ki ga pri tem ovira, poveže v zgodbo o ljubezni in smrti. Ljubezenska

zgodba med Veroniko in srbskim oficirjem Stevom bi lahko bila le prisposodba za »ljubezen do življenja«. (Virk 11)

8. Motivno-tematska analiza

8.1 Motivi v romanu

Motivi so vsebinske enote v besedilu, večinoma sestavljene iz snovno-materialnih prvin. Lahko so predmeti, liki, situacije, osebe, dogodki ... Bistvena značilnost motivov je, da se lahko v spremenjeni podobi ponavljajo iz dela v delo. Med seboj se razlikujejo po zunanjem obsegu (od motivnega drobca do takšnih, ki zajamejo celotni tekst), številu (odvisno od obsega motivov in obsega besedila: enomotivna besedila, besedila z motivnimi sklopi) in povezavi. (Kos 2001: 80—81)

1. Ljubezenski motiv

V Stevovi pripovedi avtor Veroniko večinoma predstavi kot ljubimko in ženo. Ko se zaljubi v sebi socialno neenakega komandanta Steva, se znajde v ljubezenskem trikotniku. Uradno je še vedno žena Lea Zarnika, a je med pobegom v Bolgarijo na skrivaj sklenila tudi pravoslavni zakon s Stevom. Nevajena preprostega življenja, ujeta v vasici, kjer se ni morala svobodno gibati kot je bila vajena v Sloveniji, se je zlomila in s težkim srcem za seboj pustila sicer svojo pravo ljubezen, ki pa jo je premagala žeja po udobnejšem in razkošnejšem življenju, kakršnega ji je lahko nudil Leo.

2. Motiv odnosa mati-hči

V Josipinini pripovedi nam Jančar prikaže tesno povezan odnos Josipine in njene v poznih letih rojene hčere Veronike. Ker njenega očeta ni bilo več, je skrb za mamo prevzela Veronika sama ter jo povabila, naj pride živeti k njej in Leu. Med njima je vladala visoka mera zaupanja in predvsem medsebojno spoštovanje. Veronika je na

usodno noč skrb za mamo predala služabnici Joži, saj je vedela, da bo ona za njo skrbela tako, kot bi tudi Veronika.

3. Motiv občutka krivde

Vse pripovedovalce bremeni leta po izginotju Veronike in Lea občutek krivde, ki pa je najbolj izrazit v pripovedi dr. Horsta. Ne more se namreč znebiti prepričanja, da je ravno on s svojo pojavo v nemški vojni uniformi na Veroniko in Lea vrgel sum sodelovanja s sovražniki.

4. Motiv nemškega okupatorja na slovenskih tleh

Čeprav so v času pripovedovanja protagonisti že razkropljeni po različnih krajih, jih družijo časovno obdobje, ki so ga vsi skupaj preživeli. To je čas nemške okupacije Gorenjske in drugih slovenskih krajev z začetkom leta 1941, ko se tudi odvijajo glavni dogodki, o katerih poročajo bralci. (Pavič 2011: 108)

5. Zgodovinski motivi

Zaradi velike količine posameznih zgodovinskih motivov jih bom izpostavila le nekaj ključnih, ki so bralcu jasno razvidni in si sledijo tako kot v pripovedih:

- motiv Dravske divizije
 - motiv Kraljevine Jugoslavije
 - motiv Tita
 - motiv velikega zborovanja leta 1945 na Kongresnem trgu
 - motiv partizanstva
 - motiv gestapovcev
 - motiv napada partizanov na graščino
 - motiv gestapovskega zapora
- (Pavič 2011: 109—111)

8.2 Tema

Izraz *tema* pomeni tisto, kar je postavljeno pred pišočega in o čemer naj pisec piše. V literarnoteoretičnem smislu pa gre za vsebinsko tvorbo, sestavljeno iz temeljnih elementov literarnega dela. Večinoma se stvori iz idejno-racionalnih in afektivno-emocionalnih elementov. V manjših tekstih je tema načeloma samo ena, v obsežnejših besedilih pa se več tem med seboj lahko kombinirajo. To velja zlasti za epe, romane in obsežnejše drame. (Kos 2001: 82—84)

Jančar je v zgodbi o Veroniki prikazal pet ključnih tem:

- tema o izgubljeni ljubezni (Stevova pripoved)
- tema o izgubljeni hčerki (Josipinina pripoved)
- tema paradoksa (pripoved dr. Horsta, ki naj bi kot zdravnik reševal življenja, hkrati pa pripada družbi, ki uničuje življenja)
- tema slovenskega človeka, ki premaga vse (pripoved gospodinje Joži)
- tema greha in krivde (Jerankova pripoved o nesporazumu, ki sproži boleč zaključek zgodbe) (www.youtube.com)

Ker je roman postavljen v obdobje pred, med in po nemški okupaciji slovenskega ozemlja leta 1941, je bralcu prepoznavna kot osrednja tema druga svetovna vojna. Prav tako bralec v delu opazi ljubezensko temo. Jančar je veliko pozornosti namenil notranjim monologom protagonistov, ki jih bremeni občutek krivde in po vojni izkušnji v sebi čutijo stisko. Tako bi lahko rekli, da ima roman tri osrednje teme: zgodovinsko, ljubezensko, bivanjsko.

9. Tip pripovedovalcev

9.1 Tipologija pripovedovalca po Janku Kosu

1.1 Prvoosebni, drugoosebni, tretjeosebni pripovedovalec

Med seboj se razlikujejo po tem, v kateri osebi večinoma govori pripovedovalec. Najstarejša sta prvo- in tretjeosebni pripovedovalec, drugoosebni se je pojavil v 18. stoletju. Na zgodovinski čas niso vezani, zato za njih pravimo da so ahistorični.

1.2 Avktorialni, personalni, virtualni pripovedovalec

Povzeti po Stanzlovi tipologiji, le da imajo dodan pomen virtualnega pripovedovalca. Razlikujejo se po odnosu do pripovedne resničnosti: kaj oseba ve, kaj lahko pove o osebah in dogodkih ter kakšno vrednost imajo njene pripovedne izjave. Pripoved *avktorialnega pripovedovalca* ima trdno podlago, pripoveduje na način, kot da ve za pravi smisel, pomen in resnico. *Personalni pripovedovalec* pripoveduje z zornega kota pripovednih oseb, njihovih izkušenj, zaznav in predstav. Njegovo gledišče je posameznikova zavest. *Virtualni pripovedovalec* se je pojavil v postmodernizmu. Njegova pripoved je brez trdne resnice, saj le imitira personalnega ali avktorialnega pripovedovalca. Pri njem gre za blodnje, fantaziranje. Ti tipi so vezani na zgodovinska obdobja, torej so historični.

1.3 Lirski, dramski, epski pripovedovalec

Ta delitev temelji na Platonovi delitvi pripovedi na *čisto*, *mimetično* in *mešano*. Čisto je govoril pesnik sam, mimetična je posnemala govor drugih oseb, mešana pa je združevala čisto in mimetično. Merilo za razlikovanje je delež različnih plasti resničnosti v pripovedi. Lirski pripovedovalec je v ospredje postavil notranjo resničnost neke osebe, njeno zavest ali subjektivnost. Pri dramskem pripovedovalcu prevladuje monolog oz. dialog, ki pa ni nujno zgolj notranji. Lahko se preseli v zunanost, kjer postane glasen. O epskem pripovedovalcu pa je govora takrat, ko so v pripoved vpletene vse plasti resničnosti: notranja subjektivnost, monolog, dialog in zunanja stvarnost.

Na podlagi te tipologije lahko sedaj določimo pripovedovalce romana *To noč sem jo videl*. Da je izbira *epskega* in *prvoosebnega pripovedovalca* v vseh petih poglavjih zavestna Jančarjeva odločitev, je pojasnil v intervjuju v *Pogledih* 2010. Tam je priznal, da je ob prebiranju dokumentiranega gradiva o dogodkih na Gorenjskem v sanjah videl glavno junakinjo. (Leiler 9) Zaradi posledično subjektivnega doživljanja prebranega je s tem načinom pripovedovanja vpletel tudi sebe. Nenavadna pripovedna struktura je iz pripovedovalcev izločila glavno junakinjo, tako da njene perspektive ne spoznamo neposredno. Avtor je po odločitvi, da Veronike ne bo skušal oživiti, ampak jo bo pustil le zapisano v spominu njenih bližnjih, sklenil izločiti izbiro avktorialnega pripovedovalca. (www.youtube.com) Namesto njega je tako določil pet različnih personalnih pripovedovalcev, ki izhajajo iz svojega vedenja in znanja o dogodkih.

9.2 Tipologije nezanesljivega pripovedovalca

Pri izdelavi tipoloških značilnosti posameznih pripovedovalcev v romanu sem se za pripoved Veronikine matere kot nezanesljive pripovedovalke oprla na članek Aljoše Harlamova iz leta 2010, z naslovom *Nezanesljivi pripovedovalec v sodobnem slovenskem romanu*. V njem pravi, da se ob prebiranju sodobne in tudi starejše literature pogosto srečamo s pripovedjo, ki v nas vzbudi nezaupljivost. Večinoma gre v takih primerih za osebe, kot npr. »*.../ naivni otroci /.../, ali sleherniki, ki na svet gledajo skozi ozko špranjo ideologije (šovinisti, rasisti itd.), ali pa celo patološki lažnivci. Kot taki pri bralcih pogosto naletijo na nerazumevanje, zavračanje, nelagodje, zmedenost, odpor ter po drugi strani usmiljenje in simpatijo.*« (Harlamov 32)

Poznamo dve teoriji nezanesljivega pripovedovalca:

1. **Wayne C. Booth** je v literaturi glede na zanesljivost njune pripovedi, njunih mnenj ter sodb odkril dva tipa pripovedovalcev. Prvi tip je t. i. *zanesljivi pripovedovalec*, ki ga prepoznamo po »modrem« mnenju, »verjetni« pripovedi

in »pravični« sodbi. V drugem tipu pripovedovalca pa bralec lahko opazi »neverjetno« pripoved, »nespametno« mnenje in »krivično« sodbo. Zanj pravimo, da je *nezanesljivi pripovedovalec*.

Po Boothu je pripovedovalec *»zanesljiv oziroma nezanesljiv, kadar se njegove norme/vrednote skladajo oz. ne skladajo /.../«* (Harlamov 34) z vrednotami ali normami implicitnega avtorja (podoba avtorja v očeh bralca, da je prisoten v procesu branja literarnega dela) in implicitnega bralca.

2. Ansgar Nünning se je v številnih člankih pod vplivom Boothove teorije lotil dokazovanja, da za nezanesljivo pripoved implicitni avtor ni nujni in ne zadostni pogoj. Predlagal je, da se pristop bolj preusmeri k bralcu in bralčevemu odzivu.

Po Nünningu se je pojavila še cela vrsta Boothovih najbolj zavzetih nasprotnikov, ki so se zavedali, da ima definicija nezanesljivega pripovedovalca, ki bi temeljila zgolj na recepciji bralcev, preveč pomanjkljivosti.

Vlogo bralca je kasneje analiziral **Bruno Zerweck**, ki je postavil trditev, da *»zanesljivost/nezanesljivost pripovedovalca mora biti odvisna tudi od zgodovinskega in kulturnega konteksta tako produkcije kot recepcije«*. (Harlamov 35).

Po Zerwicku se lahko nezanesljivi pripovedovalec pojavi samo v personalizirani pripovedi, oz. mora biti močno personaliziran. Možni nezanesljivi pripovedovalec mora kazati znanje, percepcijo, razumevanje ..., ker drugače ne obstaja fiksijsko središče, na podlagi katerega bi lahko pripovedovalcu pripisali nezanesljivost.

V tuji literaturi lahko najdemo dve tipologiji nezanesljivega pripovedovalca, od katerih lahko prvo povežemo z romanom *To noč sem jo videl*:

1. Omejeno znanje, »osebna vpletenost«, vprašljiva vrednostna ali moralno-etična shema kot psihološki izvori pripovedovalčeve nezanesljivosti.
2. Poročanje, interpretacija, vrednotenje kot delitve nezanesljivosti glede na izjavno dejanje.

Na podlagi te delitve lahko govorimo o treh tipih nezanesljivega pripovedovalca:

1. Nezanesljivi pripovedovalec z omejenim znanjem ali **nezanesljivi razlagalec**. Največkrat gre za otroškega pripovedovalca ali pripovedovalca na razvojni stopnji otroka. Njuno vedenje je zaradi pomanjkanja izkušenj ali motenj v razvoju omejeno. Primer: glavna junakinja v romanu Marka Sosiča *Balerina*, *Balerina: kratki roman* (1997)

2. »Osebnostno vpleteni ali prizadeti« nezanesljivi pripovedovalec ali **nezanesljivi poročevalec**. Emocionalna ali drugačna prizadetost se odraža v odnosu do elementov fikcijskega sveta, ki je razlog za pripovedovalčev subjektivni pogled na te elemente. Primer: roman Vinka Möderndorferja *Opoldne nekega dne* (2008)

3. Nezanesljivi pripovedovalec z vprašljivo vrednostno shemo ali **nezanesljivi presojevalec**. Primer: glavni junak trilogije Zorana Hočevarja *Porkasvet* (1995), *Za znoret: roman* (1999), *Rožencvet* (2004)

Avtor članka ob tej delitvi bralca opozori, da čisti tipi ne obstajajo.

S pomočjo članka lahko v romanu *To noč sem jo videl* ugotovimo, da od vseh petih epskih pripovedovalcev po verodostojnosti pripovedi zaostaja Josipina, ki za napad na graščino ve le iz poročanj ljudi. Ker je bila med dogodkom v svoji sobi, je njena pripoved nezanesljiva. Zaradi Josipinega nevedenja o dogajanju (odsotnost s kraja

dogajanja) in osebne prizadetosti (izguba hčerke) jo uvrščamo med *nezanesljivega razlagalca* in *nezanesljivega poročevalca*.

10. Zaključek

Obravnavani Jančarjev roman je po opravljeni analizi in podrobnejšem večkratnem branju v mojih očeh upravičil pridobljeno nagrado kresnik 2010. Med raziskovanjem in iskanjem dodatne literature ter intervjujev sem ugotovila, da je avtor roman zastavil zelo premišljeno. Ob prvem branju me je pritegnila predvsem zgodba, po pogovorih z mentorjem in somentorico pa sem ugotovila, da bi bilo pametno poiskati tudi resnično zgodbo in na podlagi tega dokazati, da se je Jančar snovi držal zelo dosledno. V želji, da bi si celotno pripoved bolje predstavljala, sem se odpravila celo na grad Strmol, v bližino katerega pa zaradi območja omejenega gibanja (objekt namreč zdaj služi protokolarnim dogodkom) nisem mogla.

Od diplomskega dela sem na začetku pričakovala le še eno obravnavo izbranega dela, ko pa sem zaključila s pisanjem, sem ugotovila, da mi je podala širšo sliko še vedno žive problematike druge svetovne vojne. Ideološka razdeljenost slovenskega naroda je še danes prisotna in buri duhove. Kljub medsebojnemu obsojanju obeh strani se moramo zavedati, da so si takrat vsi prizadevali le za to, da bi preživel. Tako vojaki kot partizani in ljudje, ki so ostali neopredeljeni in so le čakali konec vojne. Med pisanjem diplomskega dela sem prišla do ugotovitve, da je potrebno poznati obe plati zgodbe, saj si le tako lahko ustvarimo čim bolj objektivno sliko dogajanja.

11. Viri in literatura

- Marija Cvetek, 2006: Spomini na Strmol. Vilma Mlakar, roj. Urh – nekdanja strmolska sobarica. *Kronika* 54/2. 233—261.
- Branko Gradišnik, 1993: Spremnna beseda V: Akutagawa Ryunosuke: *Rašomon*. Ljubljana: Mihelač.
- Aljoša Harlamov, 2010: Nezan esljivi pripovedovalec v sodobnem slovenskem romanu. *Jezik in slovstvo* 55/1-2. 33—46.
- Drago Jančar, 2011: *To noč sem jo videl*. Ljubljana: Modrijan.
- Alenka Korbun, 2011: Poetika romanov Draga Jančarja: To noč sem jo videl, Drevo brez imena in Graditelj, *diplomsko delo* 27—94.
- Janko Kos, 2001: *Literarna teorija*. Ljubljana: DZS.
- Ženja Leiler, 2010: Si naš ali njihov, rdeč ali črn, levi ali desni. Vmes ni nič. *Pogledi* 1/12. (8. september) 8—12.
- Katja Pavič, 2011: Zgodovina kot tema in motiv v romanih Draga Jančarja, *diplomsko delo* 108—111.
- Akutagawa Ryunosuke, 1993: *Rašomon*. Prev. Branko Gradišnik. Ljubljana: Mihelač.
- Tomo Virk, 2010: O ljudeh »ki so hoteli samo živeti«. *Pogledi* 1/12. (8. september) 10—11.
- <http://www.drustvo-dsp.si/si/pisatelji/211/detail.html> (17. 3. 2012)
- intervju na Besednici v osrednji knjižnici Celje, dostopno na: <http://www.youtube.com/watch?v=HtWEfat-NR0> (17. 3. 2012)

Izjava o avtorstvu in soglasje

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Soglašam tudi z objavo dela na spletnih straneh Filozofske fakultete.

Ljubljana, 21. september 2012

Urška Rozman